

УДК 378(4):338.2(477)

Олена І. Гонга, Людмила М. Ремньова, Юрій В. Кирилюк
Чернігівський національний технологічний університет
**АДАПТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ**

У статті висвітлені актуальні проблеми розвитку підприємницької освіти в системі вищих навчальних закладів України. Наголошено на необхідності сполучення європейського досвіду організації підприємницької освіти з вибором найбільш ефективних моделей її організації, максимально наближених до специфіки національної економічної ментальності. Особлива увага приділена реалізації потенціалу міжнародного співробітництва в освітній сфері та впровадженню методики компетентнісного підходу в організації підприємницької освіти, орієнтованої на вирішення конкретних практичних завдань та господарських ситуацій.

Ключові слова: підприємницька освіта, європейський досвід, професійні компетентності, національна рамка кваліфікацій України, економічна ментальність, моделі підприємницької освіти, міжнародні освітні проекти.

Елена И. Гонга, Людмила М. Ремнёва, Юрий В. Кирилюк
Черниговский национальный технологический университет
**АДАПТАЦИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ С УЧЕТОМ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ**

В статье освещены актуальные проблемы развития предпринимательской образования в системе высших учебных заведений Украины. Подчеркнута необходимость сочетания европейского опыта организации предпринимательской образования с выбором наиболее эффективных моделей его организации, максимально приближенных к специфике национальной экономической ментальности. Особое внимание уделено реализации потенциала международного сотрудничества в образовательной сфере и внедрению методики компетентностного подхода в организацию предпринимательского образования, ориентированного на решение конкретных практических задач и хозяйственных ситуаций.

Ключевые слова: предпринимательское образование, европейский опыт, профессиональные компетентности, национальная рамка кваліфікацій України, экономическая ментальность, модели предпринимательского образования, международные образовательные проекты.

Olena I. Honta, Lyudmyla M. Remnova, Yuriy V. Kyrylyuk
Chernihiv National University of Technology
**ADAPTATION OF THE EUROPEAN EXPERIENCE
OF ENTREPRENEURIAL EDUCATION WITH REGARD
TO NATIONAL ECONOMIC MENTALITY**

The article covers the actual problems of entrepreneurial education development in the system of higher educational institutions of Ukraine. The necessity of combination of the European experience in organizing entrepreneurial education with the most effective models that take into account the national economic mentality is noted. Particular attention is paid to the implementation of international cooperation potential in the field of education and the introduction of competence approach method in entrepreneurship education focusing on the solution of specific practical problems and real economic situations.

Keywords: *entrepreneurial education, European experience, professional competencies, national qualifications framework of Ukraine, economic mentality, models of entrepreneurship education, international educational projects.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах швидкоплинних змін глобальної середовища, зростаючого впливу зовнішніх чинників на внутрішній розвиток країни, динамічності організаційно-економічних та інституціонально-правових правил ведення бізнесу, а також звуження традиційних сегментів вітчизняного ринку праці, що призводить до постійного скорочення робочих місць, розвиток підприємництва перетворюється у потужний чинник економічного зростання та забезпечення соціально-економічної безпеки держави. З огляду на прагнення України до інтеграції в європейський гуманітарний простір (в тому числі – освітній), загострюється необхідність вивчення досвіду країн ЄС щодо формування підприємницького духу та впровадження у систему вищої освіти сучасних методик сприяння становленню особистісних та ділових якостей молоді як потенційних підприємців, що здатні приймати рішення, адекватні реаліям третього тисячоліття. Проте слід враховувати, що не правомірно сподіватись на бажані результати у розвитку підприємницької освіти механічно калькуючи зарубіжний досвід. Адже розвиток економіки має спиратись на об'єктивні закони суспільно-економічних систем та специфіку національного економічного менталітету.

Аналіз останніх публікацій з проблеми та невирішені проблеми дослідження. Питання професійно орієнтованої освіти та окремі аспекти підприємницької підготовки, в тому числі – на основі використання зарубіжного досвіду досліджували І.М. Грищенко, І.С. Каленюк, Н.А. Крахмальова, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, О.О. Романовський, М.Ф. Степко, В.Ф. Тищенко, Н.І. Холявко та інші науковці. Проте подальшого заглибленого вивчення потребують методичні та практичні аспекти впровадження підприємницької

освіти на основі використання потенціалу міжнародного співробітництва в рамках реалізованих у Україні спільних проектів з країнами ЄС.

Мета дослідження. Висвітлення методичних та організаційних проблем розвитку підприємницької освіти у вищих навчальних закладах України на основі адаптації європейського досвіду з урахуванням національного економічного менталітету та узагальнення результатів реалізованого міжнародного освітнього проекту.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В умовах становлення ринкової системи організації господарства підприємництво формує важливу сферу застосування робочої сили і розвитку індивідуальних здібностей молоді, а також виступає як ефективний компенсаційний інструмент запобігання негативним соціальним наслідкам існуючої моделі розвитку суспільства. З іншого боку, однією з найпродуктивніших парадигм підвищення конкурентоспроможності будь-якої країни слід визнати формування економіки знань. Вже у 70-ті рр. ХХ ст. динаміка оновлення інформації стала настільки високою, що соціологами були зроблені висновки, що у ХХІ ст. неписьменними будуть вважатися не ті, хто елементарно не вміє читати й писати, а ті, хто не вміє навчатися та самовдосконалюватися. Повною мірою це стосуються підприємницької освіти. Адже набуття достатньо повної суми знань у сфері бізнес-освіти не тотожне отриманню навичок набуття підприємницьких здібностей, які здатні до модифікації у будь-який період розвитку певної соціально-економічної системи. В новому тисячолітті здатність до генерації, використання та розповсюдження нових знань (в тому числі – у сфері підприємницької освіти) стає основою національної конкурентоспроможності та базовою передумовою прискореного соціально-економічного зростання [1–5].

Проте стосовно підприємницької освіти вагоме значення має ментальне середовище її сприйняття. В нашій країні склалась доволі цікава ситуація, якщо звернути увагу на явний дисонанс між рівнем розвитку підприємництва (вкрай низьким) і рівнем ментальної схильності нації до підприємництва (досить високим). При цьому ми виходимо з того, що національна економічна ментальність – базовий неформальний інститут, який формується під впливом специфіки ретроспективи об'єктивних умов життєдіяльності нації. Такі умови визначають характер соціально-економічних норм (формальних інститутів), які формують перспективу історичної траєкторії розвитку національного господарства. Українська нація має значний потенціал до підприємництва. За радянських часів, а тим більше в період формування ринкових відносин значна кількість громадян працювала на себе. І сьогодні, незважаючи на численні економічні та регуляторні складнощі, в Україні існує малий бізнес і кожного року окреслюються нові сфери та реалізуються нові проекти у цій площині. Навіть з урахуванням того, що радянська влада знищила більшу кількість підприємців, які працювали в містах та селах, а їх статки були націоналізовані,

дух підприємництва в українців все ж таки залишився і знову поступово набирає сили.

Варто підкреслити, що підприємництво як ключова європейська компетенція постійно знаходиться в центрі уваги Європейської Комісії. Зокрема, з початку XXI століття стратегія ЄС спрямована на сприяння розвитку підприємницького менталітету та формування позитивного іміджу підприємництва у суспільстві як рушійної сили інноваційних перетворень, а також на перманентний моніторинг факторів успіху та основних перешкод, що заважають розвитку підприємницької діяльності в окремих європейських країнах. При цьому, серйозна роль у активізації окреслених вище процесів відводиться бізнес-освіті протягом усього життя; консультаційній підтримці починаючих підприємців; обміну і поширенню передового досвіду, в тому числі – в рамках програм мобільності і проєктів, спрямованих на фінансову та методологічну підтримку активного розвитку підприємництва на сучасних засадах.

Водночас, незважаючи на численні заходи Європейської Комісії та національних урядів, підприємницький потенціал й досі не використовується в повному обсязі. Отже, європейським країнам ще належить подолати такі негативні тенденції як: зниження рівня самозайнятості населення і значне відставання від США у цьому питанні; вкрай обмежені можливості підприємств малого і середнього бізнесу у кредитуванні та виході продукції таких підприємств на ринок; значні адміністративні перешкоди у зв'язку з недостатньою урегульованістю правових засад підприємництва [6]; спад популярності підприємництва через зниження його мотивації в окремих країнах-членах ЄС [7]. Все це обумовлює необхідність більшої гнучкості вищих навчальних закладів у формуванні змістовного наповнення підприємницьких курсів, адже нині недостатня кількість викладачів володіє практичним підприємницьким досвідом, що обумовлено відсутністю фінансових стимулів та заохочень для професорсько-викладацького складу, а також низьким рівнем мобільності між фахівцями освітніх установ та бізнесу [8].

З метою подолання існуючих перешкод для становлення якісної бізнес-освіти актуалізується роль революційних заходів у формуванні культури підприємництва, адекватної вимогам XXI століття та створенні більш сприятливого середовища для розвитку та процвітання діючих підприємців. Зазначені вище цілі стали головною турботою ЄС при розробці перспективної програми дій, розрахованої до 2020 року «Відродження духу підприємництва в Європі», прийнятої в Брюсселі на початку 2013 року [9]. Для усунення існуючих проблем у розвитку підприємництва в Європі у вищезгаданому документі ЄС виділено три напрямки термінового втручання: 1) **удосконалення підприємницької освіти** та підвищення кваліфікації підприємців для підтримки зростання і створення бізнесу; 2) посилення **рамкових умов для підприємців** шляхом усунення існуючих структурних бар'єрів та забезпечення

їх підтримки у вирішальних фазах ділового циклу; 3) формування *узгодженої підприємницької культури* в Європі та виховання нового покоління підприємців на *єдиних організаційних, правових та морально-етичних принципах*.

Враховуючи важливість окреслених стратегічних векторів для України, назріла нагальна потреба у внесенні змін до державної політики щодо розвитку підприємницької освіти, яка повинна забезпечувати маневреність та гнучкість, тобто оптимально швидке реагування на сучасні та майбутні виклики в контексті рухливості європейських інтеграційних процесів та змін акцентів у їх пріоритетах. При цьому розвиток підприємницької освіти повинен стати важливою складовою соціально-економічної стратегії України на найближчі десятиліття. Тому інвестиції в якісний розвиток бізнес-освіти повинні стати одним із державних пріоритетів, беручи до уваги той факт, що підприємництво розкриває здатності людини перетворювати ідеї в дії, розвиває креативність та інновативність, формує адекватне ставлення до прийняття ризику, здатність планувати та управляти проектами для досягнення цілей і в площині вищезазначеного є запорукою розвитку української економіки на інноваційно-інвестиційній основі.

Водночас, актуалізується визначення адекватних заходів підтримки підприємницької освіти (від середньої школи до вищої освіти) при одночасному реформуванні методів і форм навчання на основі компетентнісного підходу. До ключових питань, які потребують вирішення, слід віднести необхідність усунення розриву між навчальним процесом і практичною підготовкою, відхід від традиційних лекцій і використання найбільш ефективних прикладних форм (*ситуацій, кейсів, рольових ігор, презентацій ідей, тематичних досліджень на замовлення бізнесу та інших інтерактивних методів, що забезпечують розвиток необхідних підприємницьких здібностей*).

Найбільш важливим засобом підтримки вітчизняної підприємницької освіти є обмін ідеями та досвідом між викладачами і студентами з різних країн. З цієї точки зору велике значення має участь українських університетів у спільних освітніх проектах з провідними європейськими університетами, які мають багатий досвід в розробці та реалізації концепції безперервної підприємницької освіти впродовж життя. У цьому зв'язку значну роль відіграє міжнародний освітній *проект ЄС Tempus BUSEEG-RU-UA «Придбання професійних та підприємницьких навичок шляхом виховання підприємницького духу та консультацій підприємців-початківців»*, філософія якого базується на необхідності забезпечення розвитку підприємництва на засадах поєднання економічних та соціальних аспектів сталого розвитку. В рамках вищезгаданого проекту сформовано консорціум із 18 вищих та інших навчальних закладів з п'яти країн (Австрії, Німеччини, Росії, Угорщини та України), до складу якого ввійшов і Чернігівський національний

технологічний університет. Координатором проекту виступив Віденський економічний університет, що є найбільшим університетом в Європі та Австрії і має значний досвід у підготовці фахівців у сфері бізнесу та економіки, що висвітлено у цілому ряді наукових публікацій [10–13]. Важливою особливістю цього міжнародного проекту є його спрямованість на корекцію навчальних програм шляхом включення відповідних підприємницьких модулів на основі переліку основних підприємницьких компетенцій, необхідних для створення бізнесу та управління [13].

В чому ж полягає принципова різниця між європейським та вітчизняним методичними підходами до розробки навчальних планів та освітніх програм? У вищих навчальних закладах України в навчальних програмах традиційно поставлені вимоги лише щодо «знань» та «умінь» студентів, тоді як у європейських освітніх програмах закладені більш широкі вимоги (EQF for LLL) – «знання», «уміння», «автономність і відповідальність (компетенції)».

Проте, слід відмітити, що Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 в Україні затверджена Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів [14]. Як зазначено в Постанові, Національна рамка кваліфікацій впроваджується з метою:

- введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців;
- забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин;
- сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні;
- налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

В Національній рамці кваліфікацій України система компетентностей навіть ширша ніж в європейській (EQF for LLL) і включає 4 складові (табл. 1):

- знання – осмислену та засвоєну суб'єктом наукову інформацію, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні);
- уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів);
- комунікація – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;
- автономність і відповідальність – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності.

Таблиця 1

Порівняльна структура європейських та українських рамок професійних компетентностей

Європейська рамка кваліфікацій (EQF for LLL)	Знання	Уміння	Автономність і відповідальність (компетенції)	
Національна рамка кваліфікації (Україна)	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність

Але, на жаль, *галузевих стандартів*, які б базувались на вимогах Національної рамки кваліфікацій в Україні до цього часу так і не існує. Тому в рамках проекту викладачами Чернігівського національного технологічного університету для студентів за напрямками підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» та 6.140103 «Туризм» були розроблені та впроваджується в навчальний процес навчальні плани з поглибленим вивченням підприємництва та робочі програми обов'язкових модулів на основі системи професійних підприємницьких компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій інтегрованої з європейською (EQF for LLL).

За підсумками першого року навчання за навчальними планами, розробленими в рамках проекту, було проведено анонімне анкетування серед студентів першого курсу напрямків підготовки «Фінанси і кредит» та «Туризм» (табл. 2 та 3).

Аналіз даних опитування показав, що переважна кількість студентів оцінила практичну направленість відповідних навчальних курсів з оцінкою «дуже добре» і «добре»: 77,5% студентів напряму підготовки «Фінанси і кредит» та 76,2% студентів напряму підготовки «Туризм». Це ще раз засвідчує конструктивність методології складання робочих програм та навчальних кейсів на основі підходів Віденського економічного університету, адже студентам в процесі навчання за традиційною в Україні архітектонікою навчальних планів явно бракує усвідомлення власної компетентності як фахівця у майбутньому.

З іншого боку, в рамках проекту ЄС Tempus *BUSEEG-RU-UA «Придбання професійних та підприємницьких навичок шляхом виховання підприємницького духу та консультацій підприємців-початківців»* акцентується увага на підвищенні ролі університетів у суспільному житті, створенні належного підприємницького середовища та підтримці підприємців на початкових етапах життєвого циклу бізнесу. Останнє відбувається шляхом створення консультаційних центрів для підприємців-початківців за підтримки місцевих органів влади та регіональних торгово-промислових палат.

Таблиця 2

Результати оцінки модулів з поглибленим вивченням підприємництва в ЧНТУ студентами напряму «Фінанси і кредит» в рамках міжнародного проекту ЕС Tempus «Придбання професійних та підприємницьких навичок шляхом виховання підприємницького духу та консультацій підприємців-початківців» 544202-TEMPUS-1-2013-1-AT-TEMPUS-JPHES

Курс	«Політекономія» (в т.ч. модуль «Ринкова економіка») для студентів 1 курсу фінансово-економічного факультету, напрямок «Фінанси і кредит»															
Семестр	1 семестр 2015- 2016 н.р.															
Кількість анкет	40															
Змістовність і практична спрямованість курсу																
Зміст курсу відповідає майбутній діяльності студентів	<table border="1"> <tr><th>Рейтинг</th><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr> <tr><th>Кількість студентів</th><td>22</td><td>13</td><td>5</td><td>0</td><td>0</td><td>0</td></tr> </table>	Рейтинг	1	2	3	4	5	6	Кількість студентів	22	13	5	0	0	0	Середнєзважене значення – 1,58; Медіана – 1.
Рейтинг	1	2	3	4	5	6										
Кількість студентів	22	13	5	0	0	0										
Отримані знання корисні при створенні власної справи	<table border="1"> <tr><th>Рейтинг</th><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr> <tr><th>Кількість студентів</th><td>24</td><td>7</td><td>8</td><td>1</td><td>0</td><td>0</td></tr> </table>	Рейтинг	1	2	3	4	5	6	Кількість студентів	24	7	8	1	0	0	Середнєзважене значення – 1,65; Медіана – 1.
Рейтинг	1	2	3	4	5	6										
Кількість студентів	24	7	8	1	0	0										
Теми, що розглядалися, мають цінну практичну складову	<table border="1"> <tr><th>Рейтинг</th><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr> <tr><th>Кількість студентів</th><td>19</td><td>7</td><td>12</td><td>1</td><td>1</td><td>0</td></tr> </table>	Рейтинг	1	2	3	4	5	6	Кількість студентів	19	7	12	1	1	0	Середнєзважене значення – 1,95; Медіана – 2.
Рейтинг	1	2	3	4	5	6										
Кількість студентів	19	7	12	1	1	0										
Отримані знання можуть бути використані на практиці	<table border="1"> <tr><th>Рейтинг</th><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr> <tr><th>Кількість студентів</th><td>22</td><td>10</td><td>4</td><td>3</td><td>1</td><td>0</td></tr> </table>	Рейтинг	1	2	3	4	5	6	Кількість студентів	22	10	4	3	1	0	Середнєзважене значення – 1,78; Медіана – 1.
Рейтинг	1	2	3	4	5	6										
Кількість студентів	22	10	4	3	1	0										

Таблиця 3

Результати оцінки модулів з поглибленим вивченням підприємництва в ЧНТУ студентами напряму «Туризм» в рамках міжнародного проекту ЄС Tempus «Придбання професійних та підприємницьких навичок шляхом виховання підприємницького духу та консультацій підприємців-початківців» 544202-TEMPUS-1-2013-1-AT-TEMPUS-JPHES

Курс	<i>«Економічна теорія» (в т.ч. модуль «Ринкова економіка») для студентів І курсу факультету життєдіяльності, природокористування і туризму, напрямом «Туризм».</i>															
Семестр	<i>1 семестр 2015-2016 н.р.</i>															
Кількість анкет	21															
Змістовність і практична спрямованість курсу																
Зміст курсу відповідає майбутній діяльності студентів	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Рейтинг</th> <th>Кількість студентів</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1</td><td>11</td></tr> <tr><td>2</td><td>2</td></tr> <tr><td>3</td><td>5</td></tr> <tr><td>4</td><td>1</td></tr> <tr><td>5</td><td>0</td></tr> <tr><td>6</td><td>2</td></tr> </tbody> </table>	Рейтинг	Кількість студентів	1	11	2	2	3	5	4	1	5	0	6	2	<i>Середнєзважене значення – 2,19; Медіана – 1.</i>
Рейтинг	Кількість студентів															
1	11															
2	2															
3	5															
4	1															
5	0															
6	2															
Отримані знання корисні при створенні власної справи	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Рейтинг</th> <th>Кількість студентів</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1</td><td>15</td></tr> <tr><td>2</td><td>2</td></tr> <tr><td>3</td><td>3</td></tr> <tr><td>4</td><td>0</td></tr> <tr><td>5</td><td>1</td></tr> <tr><td>6</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Рейтинг	Кількість студентів	1	15	2	2	3	3	4	0	5	1	6	0	<i>Середнєзважене значення – 1,57; Медіана – 1.</i>
Рейтинг	Кількість студентів															
1	15															
2	2															
3	3															
4	0															
5	1															
6	0															
Теми, що розглядалися, мають цінну практичну складову	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Рейтинг</th> <th>Кількість студентів</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1</td><td>13</td></tr> <tr><td>2</td><td>4</td></tr> <tr><td>3</td><td>4</td></tr> <tr><td>4</td><td>0</td></tr> <tr><td>5</td><td>0</td></tr> <tr><td>6</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Рейтинг	Кількість студентів	1	13	2	4	3	4	4	0	5	0	6	0	<i>Середнєзважене значення – 1,57; Медіана – 1.</i>
Рейтинг	Кількість студентів															
1	13															
2	4															
3	4															
4	0															
5	0															
6	0															
Отримані знання можуть бути використані на практиці	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Рейтинг</th> <th>Кількість студентів</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1</td><td>12</td></tr> <tr><td>2</td><td>5</td></tr> <tr><td>3</td><td>3</td></tr> <tr><td>4</td><td>0</td></tr> <tr><td>5</td><td>0</td></tr> <tr><td>6</td><td>1</td></tr> </tbody> </table>	Рейтинг	Кількість студентів	1	12	2	5	3	3	4	0	5	0	6	1	<i>Середнєзважене значення – 1,76; Медіана – 1.</i>
Рейтинг	Кількість студентів															
1	12															
2	5															
3	3															
4	0															
5	0															
6	1															

У відповідності із затвердженою Концепцією створення консультативного центру для підприємців-початківців в Чернігівському національному технологічному університеті основними завданнями його діяльності визначені:

1) виявлення підприємців-початківців, які потребують консультативні послуги (*через проведення опитувань серед студентів старших курсів, контакти з випускниками через соціальні мережі, рекламу заходів консультативного центру тощо*);

2) створення інформаційної платформи для підприємців-початківців, орієнтованих на забезпечення сталого регіонального розвитку (основи законодавства та навчальна література, наукові доповіді, статті, дисертації, тези виступів на науково-практичних конференціях з розвитку бізнесу, результати моніторингу ринкового попиту і пропозиції, історії успішних підприємців в Чернігівській області тощо);

3) консультативна підтримка підприємців-початківців шляхом індивідуальних консультацій, проведення семінарів-практикумів для студентів, випускників, аспірантів, студентів та жителів міста, які хочуть започаткувати свій власний бізнес на стійкій основі;

4) навчально-методичне забезпечення нових підприємців – семінари, круглі столи, бізнес-тренінги, майстер-класи для підприємців-початківців і діючих підприємців; підготовка робочих програм, навчальних курсів і семінарів з основних аспектів сталого розвитку підприємництва;

5) сприяння розвитку сталого підприємництва як стабілізуючого чинника регіональної економіки та перспективної форми самостійної зайнятості випускників ВНЗ шляхом проведення конференцій, круглих столів, семінарів, обміну бізнес-ідеями, презентацій бізнес-планів та бізнес-проектів;

6) спільні заходи щодо стимулювання розвитку підприємницької діяльності з Регіональною торгово-промисловою палатою в Чернігівській області, Чернігівською Лігою ділових і професійних жінок, Регіональним фондом підтримки підприємництва в Чернігівській області та іншими зацікавленими суб'єктами регіональної підприємницької екосистеми. Реалізація вищезазначених завдань вимагає спеціальної підготовки педагогічних кадрів, а також адаптації до вітчизняних умов успішного європейського і світового досвіду спільної роботи в експертних групах, ведення діалогу з державними структурами та зацікавленими сторонами, організації спільних дисемінаційних заходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасній соціальній та поведінковій науці існують різні підходи до набуття підприємницької освіти, які концентруються на двох полярних позиціях: 1) підприємницькі здібності є унікальними і притаманні обмеженому колу особистостей; 2) підготувати до підприємницької діяльності можна будь-яку людину (звісно, у разі її доброї згоди, певних прагнень і зусиль, а також

кваліфікованої професійної допомоги з боку компетентних консультантів (викладачів).

У руслі установок першої позиції сформовано три моделі навчання підприємництву: технократична, культурно-функціональна та бізнес-орієнтована моделі, у руслі другої позиції – гуманістична модель. Технократична модель базується на ствердженні, що підприємницьку освіту слід фокусувати на вмінні раціонально мислити, оперувати інформацією, володіти комп'ютерними технологіями. Друга модель (культурно-функціональна) спрямована на формування загальноекономічної культури підприємництва та усвідомленні його цінностей. Третя модель (бізнес-орієнтована) передбачає установку на чітке усвідомлення зисків бізнесу, а також засоби поведінки і навички кар'єрного зростання в певній організаційній структурі.

Водночас, особливої уваги потребує друга альтернатива, а саме гуманістична модель. Йдеться про певний механізм формування ментальної, психологічної готовності особистості до підприємницької діяльності. Це передбачає, що в систему підприємницької освіти мають бути закладені методики стимулювання вибору активної життєвої позиції молоді особистості, засоби актуалізації рефлексивних процесів щодо власних життєвих цілей і установок, кореляція цих цілей зі стратегією професійного вдосконалення. На наш погляд, саме така модель здатна «сколихнути» дух підприємництва як основу національної економічної ментальності. Відповідно, з точки зору національних інтересів та з позицій зміцнення економічної безпеки держави, гуманістична модель розвитку підприємницьких здібностей (на основі вивчення та врахування національних ментальних детермінант господарської діяльності) має бути імплементована в систему сучасної вищої освіти та стати предметом перспективних досліджень на основі міждисциплінарного синтезу здобутків різних напрямів соціально-поведінкових наук, до яких нині віднесено і економіку.

Фактично загострюється питання забезпечення психологічної підтримки розвитку підприємницьких компетенцій у молоді. При цьому особлива увага має приділятися студентам неекономічних спеціальностей, враховуючи, що сучасні навчальні плани більшості технічних спеціальностей взагалі містять мізерну частку дисциплін загальноекономічної підготовки. Отже, підприємницька освіта – це не тільки спеціальна підготовка фахівців для виконання певних функцій у системі господарських відносин. Це певний фундамент, «ментальна платформа», на якій будується спосіб реалізації набутих професійних якостей у будь-якій сфері.

З іншого боку, необхідно у повній мірі використовувати вже сформований потенціал міжнародного співробітництва в освітній сфері. В сучасних умовах потрібні кардинальні зміни існуючих в Україні підходів до розвитку підприємницької освіти в рамках інтегрованих міжнародних проектів і програм,

здатних акумулювати передовий досвід і прискорити інноваційні процеси за рахунок застосування освітніх інновацій та значних здобутків європейських університетів в розробці і реалізації концепції підприємницької освіти протягом усього життя. Досвід участі Чернігівського національного технологічного університету в міжнародному проекті ТЕМПУС BUSEEG-RU-UA «Придбання професійних і підприємницьких навичок за допомогою виховання підприємницького духу і консультації підприємців» дозволяє стверджувати, що поєднання освітніх та консультаційних послуг дозволяє компенсувати недостатній досвід вітчизняних ВНЗ у пошуку економічно ефективних бізнес-моделей підприємництва, спрямованих на вирішення складних соціо-еколого-економічних проблем конкретних територій.

Ми переконані, що базовий євроінтеграційний принцип – принцип субсидіарності має поширюватися і на специфіку організації підприємницької освіти. Така освіта не може бути уніфікованою не тільки для різних країн, але й всередині окремих регіонів певної країни. При цьому актуалізується завдання поступального розвитку регіональних університетів як зручного майданчика для здійснення складних міждисциплінарних проектів, створення єдиних точок входу для взаємодії індустрії і бізнесу з використанням сучасних електронних платформ, впровадження у вищих навчальних закладах спеціальних освітніх програм з поглибленим вивченням основ підприємництва; популяризації успішного досвіду розвитку підприємництва завдяки реалізації комплексного освітньо-консультаційного підходу в рамках дисемінації результатів реалізації проекту.

Література

1. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: Монографія / І. М. Грищенко. – К.: Грамота, 2014. – 384 с.
2. Каленюк І. С. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: Монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко; За заг. ред. д.е.н., проф. І. С. Каленюк. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2011.
3. Крахмальова Н. А. Роль вищої освіти у діяльності підприємницького бізнесу в Україні / Н. А. Крахмальова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2016. – Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. – С. 281–288.
4. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу: Монографія / О. О. Романовський. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 504 с.
5. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів: Монографія / В. Ф. Тищенко. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 272 с.

6. Communication from the European Commission «Entrepreneurship 2020 Action Plan «Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe». 9.1.2013 COM (2012) 795 final. – Brussels: European Commission.

7. Final Report «Business Dynamics: Start-ups, Business Transfers and Bankruptcy: The economic impact of legal and administrative procedures for licensing business transfers and bankruptcy on entrepreneurship in Europe». – Brussels: European Commission, 2011. – Retrieved from: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/business-environment/files/business_dynamics_final_report_en.pdf.

8. Potter, J. (2008). Entrepreneurship and Higher Education: Future Policy Directions. In: *Entrepreneurship and Higher Education*, OECD Publishing. – Retrieved from: http://www.oecd-ilibrary.org/education/entrepreneurship-and-higher-education_9789264044104-en.

9. Communication from the European Commission «Towards a job-rich recovery». 18.4.2012, COM(2012) 173 final. – Brussels: European Commission.

10. Shkarlet S. The Potential of Universities in the Sustainable Entrepreneurship Development / S. Shkarlet, L. Remnova // UKRAINE–EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. – Chernihiv: CNUT, 2015. – Pp. 68–70.

11. Холявко Н. І. Форми інноваційного міжнародного співробітництва у сферах освіти і науки / Н. І. Холявко, О. І. Гонта // Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2013. – № 30. – С. 543–556.

12. Remnova L. The Priorities of Entrepreneurial Education in the Context of Sustainable Development / L. Remnova // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. Vol. 1. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2015. – Pp. 114–117.

13. Tempus IV – 6th Call «Berufliche und unternehmerische Selbständigkeit durch Entrepreneurship-Erziehung und Gründungsberatung» BUSEEG-RU-UA. – Retrieved from: <https://www.dropbox.com/sh/o99q2t1l88z5o0h/AADgUYyafTFWigZTKOseY9zTa/Activities%202013/2013-12>.

14. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/laws/show/1341-2011>.